

LEERBAAR IS NOG NIET HANTEERBAAR

In 'Levende Talen Magazine' van november 2008 betoogden Anneke Neijt en Bob van Tiel dat de Nederlandse spelling een opzoekspelletje is geworden door de verregaande regeldrift van de Taalunie. Ludo Permentier, auteur van de Leidraad in het Groene Boekje, en Rik Schutz, projectleider spelling bij de Nederlandse Taalunie, reageren in deze bijdrage hierop. Bij de spellingwijziging van 2005 is er volgens hen alleen sprake geweest van aanvullingen op de reeds bestaande spelling. Bovendien hoeven de meeste taalgebruikers deze detailregels niet eens te kennen; alleen hobbyisten en taalprofessionals houden zich bezig met deze 'Groot Dikteeregels'.

Ludo Permentier & Rik Schutz

Het artikel 'Zorg voor een leerbare spelling' van Anneke Neijt en Bob van Tiel (2008) komt hierop neer: 'Bij de nieuwe spelling zijn de uitgangspunten van Te Winkel losgelaten ten voordele van ondergeschikte kwesties zoals hoofdletters en aaneenschrijven, die niet te rege-

len zijn. Intussen wordt de spelling steeds moeilijker uit te leggen.' De auteurs gaan uit van de aanname dat wat taalkundig uitlegbaar is, tot minder spelfouten zal leiden en ze pleiten voor spellingvariatie. Daarbij zijn een paar kanttekeningen op hun plaats.

1. Er is in 2005 geen nieuwe spelling ingevoerd. Alle spellingregels die iemand heeft geleerd uit het Groene Boekje van 1995 blijven geldig, en dat geldt zelfs voor de overgrote meerderheid van de regels uit het

Groene Boekje van 1954. Juist het misverstand dat er voortdurend van alles verandert aan de regels, maakt mensen onzeker en het versterken van dat idee roept emoties op die het spellingdebat complexer maken dan het toch al is. Er is in 2005 wel een herziene editie van het Groene Boekje verschenen met nieuwe woorden en enkele correcties in de Woordenlijst, en met aanvullende regels in de Leidraad. Waarom we die aanvullende regels nodig hadden, leggen we hieronder uit.

2. Te Winkel is niet losgelaten. De drie pijlers waarop Te Winkel in de negentiende eeuw onze spelling liet steunen – klank, overeenkomst en herkomst – staan nog stevig overeind. Het is precies doordat we gelijktijdig werken met drie verschillende beginselen, dat de Nederlandse spelling altijd ‘onleerbaar’ is geweest. Zouden we, zoals de Italianen, alleen het klankbeginsel hanteren (‘schrijf zoals je spreekt’), dan was de spelling een stuk eenvoudiger, maar dat hebben we nooit gedaan en dat zal er ook niet van komen. Toen de Spellingcommissie onder leiding van Guido Geerts in 1993 probeerde het gewicht van de regel van de herkomst terug te dringen en meer volgens de uitspraak te spellen, bleek daar geen draagvlak voor te bestaan. De consequentie zou immers zijn dat vertrouwde voorbeelden opvallend veranderen (‘*sjokola* is lang niet zo lekker als *chocola*’).
3. Het verband tussen uitlegbaarheid en de kans op een spelfout is veel kleiner dan Anneke Neijt en Bob van Tiel suggereren. Iemand die Nederlands heeft leren schrijven, heeft geen regels nodig om *hond* met een d te spellen en *bomen* met enkele o. Die woordbeelden zitten gewoon in ons geheugen. Dat merk je vooral bij woorden die op twee manieren gespeld kunnen worden, bijvoorbeeld werkwoordsvormen. Het woordbeeld dat in zo’n geval het helderst in ons hoofd zit, heeft de neiging varianten te verdrukken. Daardoor zie je vaak *bepaald* waar het *bepaalt* moet zijn, maar het omgekeerde zie je veel minder. Duidelijk is dat ook wie de regels voor de werkwoordspelling goed kent, dt-fouten schrijft. Dat de werkwoordspelling goed uit te leggen is, helpt niet. Integendeel, omdat het om logische regels gaat, wordt dit soort fouten heel erg gevonden.

Spellingeenheid

Er bestaat – zeker in onderwijskringen, maar ook daarbuiten – grote eensgezindheid over dat eenheid in spelling wenselijk is. Zowel in 1995 als in 2005 is die eenheid veel sterker bevorderd dan menigeen beseft. In 1995 is de dubbelspelling van bastaardwoorden afgeschaft. In Belgische kranten was tot 1995 de zogenoemde progressieve spelling gangbaar (*entoesiast, klub, kollege, katastrofe*), waar in de Nederlandse pers en in het onderwijs in Nederland én België algemeen de voorkeurspelling werd gebruikt. Het afschaffen van de toegelaten vormen heeft de eenheid in het taalgebied goedgegaan en daardoor de spellingonzekerheid, vooral in Vlaanderen, vermindert. In 1995 zijn de nieuwe regels voor de spelling van bastaardwoorden, opgesteld door de commissie-Geerts, verworpen door de ministers van de Taalunie. Of dat een goed of slecht besluit was, laten we hier in het midden, maar het is een feit dat daardoor duizenden woorden, ook veelgebruikte, níét van spelling zijn veranderd. Zo zijn *actie, citroen, claxon, douane* en *excursie* niet veranderd in *aktie, sitroen, klakson, doeane* en *ekskursie*.

Een tweede stap in de richting van spellingeenheid betreft de naslagwerken. In 1995 waren uitgevers van woordenboeken ontevreden over het herzieningsproces. Daarom zijn ze voor een handvol woorden (om precies te zijn: 170) bewust afgeweken van de officiële spelling. Maar daarnaast waren er duizenden woorden waar de naslagwerken van elkaar verschilden. Die bevonden zich in een ‘grijze zone’, een gebied waar regels ontbraken. Typerend is een regel uit de Leidraad van 1995: ‘Enkele Griekse en Latijnse voorvoegsels krijgen *doorgaans* een streepje’ (blz. 32, cursivering van ons). Voor de herziening van de Woordenlijst 2005 is een samenwerking tussen de Taalunie en de uitgevers op gang gekomen, die geleid heeft tot een zo goed als volledige uniformering. Door de invoering van het Keurmerk Spelling in 2005 is uniformiteit bereikt in alle producten die dat keurmerk dragen, zoals woordenboeken en woordenlijsten in software voor spellingcontrole. Er is daardoor ook bereikt dat de officiële spelling vastligt van veel meer woorden dan er in het Groene Boekje staan. Een voorwaarde voor die vergaande uniformering was een verfijndere regelgeving. Veel van die preciseringen zijn bedoeld om woordenboekenmakers op één lijn te krijgen en te

houden. Een voorbeeld is de schrijfwijze van bijvoeglijke naamwoorden die zijn afgeleid van een persoonsnaam, als *kafkaësk* en *rubensiaans*. De keuze voor de kleine letter is niet wetenschappelijk gefundeerd, maar sloot beter aan bij het bestaande gebruik. De gemiddelde taalgebruiker hoeft die regels niet te kennen.

Behoeftte aan houvast

Er was nog een belangrijke reden om de regelgeving te verfijnen: er werd om gevraagd. Niet door massale demonstraties op het Malieveld, maar wel door duizenden vragen per jaar die bij taaladviseurs binnenkwamen. Wie veel moeite doet om erachter te komen hoe het moet, die is niet tevreden met het antwoord 'daar bestaat geen regel voor; dat mag u zelf uitmaken'. Dat wordt namelijk beluisterd als 'zoek het zelf maar uit'.

Wie houvast zoekt, zal dat vaker dan vroeger vinden in de gedetailleerdere beregeling van de Leidraad. Voor wie er niet naar op zoek is, zijn de regels niet lastiger dan voorheen. Als het ertoe doet, bijvoorbeeld in een sollicitatiebrief of in een publicatie, dan zoek je een woord waarover je onzeker bent op, ofwel neem je over wat de spellingcorrector suggereert. Net als vroeger.

De woorden die in 2005 als gevolg van een correctie (*ideeëloos*) of door een nieuwe detailregel (*havoër*) zijn veranderd, zijn zo zeldzaam, dat de meeste mensen ze nooit tegenkomen. Deze twee voorbeelden werden begin 2006 in de pers veelvuldig aangehaald ter illustratie van de wereldvreemdheid van de Taalunie. *Ideeëloos* had misschien beter geschrapt kunnen worden; tussen 1995 en 2005 is het woord buiten het Groene Boekje – in welke spelling dan ook – zelden of nooit in druk verschenen (wel *ideeloos*). Maar omdat alle andere 99 bijvoeglijke naamwoorden in het Groene Boekje die op *...eloos* eindigen ook geen tussen-n kennen (*wolkeloos*, *tandeloos*, *grenzeloos*...), is de vorm *ideeënloos* stilzwijgend gecorrigeerd en van de tussen-n ontdaan. De *havoër* komt ook vrijwel uitsluitend voor in teksten die over spelling gaan; meestal wordt zo iemand *huvist* genoemd. Het woord *havoër* is regelmatig gevormd, volgens regels die al lang bestonden. Het woordbeeld is dan ook niet wezenlijk anders dan bijvoorbeeld *echoën*, dat al sinds mensenheugenis met *trema* wordt gespeld. Wat er ten opzichte van 1995 is veranderd, is dat die aloude regels

De spellingverkeersregels waarmee wij allemaal ons verkeersdiploma hebben gehaald, zijn niet veranderd. De aanpassingen van 2005 zijn stof voor het chauffeursdiploma

ook op afkortingen worden toegepast.

Door het redeneren vanuit deze voorbeelden, die op een of andere manier tot de verbeelding spraken, is het beeld ontstaan dat de Taalunie behept was met verregaande regelzucht ten koste van de eenvoud en leerbaarheid van voorheen. In feite is er praktisch niets veranderd, zijn er regels bijgekomen waar klaarblijkelijk behoefte aan bestond en is de eenheid in het hele taalgebied enorm toegenomen. Het zou de helderheid van de discussie over spelling ten goede komen als het besef postvatte dat de spellingverkeersregels waarmee wij allemaal ons verkeersdiploma hebben gehaald niet zijn veranderd. De aanpassingen zijn stof voor het chauffeursdiploma (en in het geval van de pannenkoekregel uit 1995 misschien voor het gewone rijbewijs).

Spelfouten in soorten

De regels die je in staat stellen om het Groot Dictee foutloos te schrijven, zijn te onderscheiden van de spellingkennis die je moet hebben om een tekst te schrijven in het echte leven. Een ons goed bekende ervaren neerlandicus met een eigen tekstbureau en jarenlange ervaring als redacteur voor een kwaliteitskrant, maakte in het Groot Dictee 2008 negenendertig fouten. De meeste daarvan zouden zijn afgevangen door de spellingcorrector en de overige zouden geen lezer als storend zijn opgevallen als ze waren gepubliceerd in een artikel. Dat type fouten noemen we 'Groot Dicteefouten'. Die kun je vermijden als je alle details uit de Leidraad van het Groene Boekje kent. Het zijn fouten die:

- voorkomen in zeldzame woorden;
- de meeste lezers niet opvallen;
- meestal door programma's voor spellingcontrole worden ondervangen;
- vaak niet de letters betreffen, maar punten, spaties,

streepjes, apostroffen en hoofdletters.

Voorbeelden: *Groot-Britannië's*, *stijlorige*, *laat-Middeleeuws*, *accrès*, *neo-gothisch*, *geuzelambik*, *Benedictijnerabt*, *god zij dank*.

Een ander type spelfouten is wat we 'gewone spelfouten' zullen noemen. Dat zijn fouten die:

- voorkomen in veelgebruikte woorden;
- leiden tot ingezonden brieven als ze in de krant staan;
- je kans op een baan beïnvloeden als ze in je sollicitatiebrief staan;
- vaak – naar ons idee ten onrechte – als 'dom' worden beoordeeld;
- niet altijd door spellingcontrole worden opgemerkt doordat de fout in een andere context wel correct is;
- per se niet mogen worden gemaakt door docenten.

Voorbeelden: *word de weg hier verbreedt?*; *het is gebeurt*; *wie bepaald dat?*; *onder de douch*; *copieëren*; *boeljon*; *hoofd en eindredacteurs*; *mischien*; *onmiddellijk*.

Let wel, we beweren niet dat 'Groot Dicteefouten' eigenlijk niet fout zijn. Hoe consequenter de correcte spelling wordt toegepast, hoe gemakkelijker zich het juiste woordbeeld vastzet bij lezers. Maar het zijn fouten die niet iedere schoolverlater hoeft te kunnen vermijden omdat hij anders geen brief of een andere tekst zou kunnen schrijven. Deze kennis is van belang voor professionele tekstverwerkers: auteurs, tekstschrijvers, vertalers, correctoren, uitgeverijmedewerkers. In de wereld van de leek komt aandacht voor dit type spellingkwesties vooral voor in de hobbysfeer, bij het scrabbelen en in dicteewedstrijden.

Het onderwijs heeft te maken met elementaire spellingregels waarmee 'gewone spelfouten' vermeden kunnen worden. Voor veel leerlingen is dat al moeilijk genoeg. Het onderscheid maken tussen deze twee soorten spelfouten, en uitmaken welke kennis aan welke leeftijdsgroepen moet worden aangeleerd, is niet de zaak van de Taalunie, maar van het onderwijsveld.

O-benen

Wie claimt dat vroeger alles beter was, kan al snel op instemming rekenen. Maar dat wil niet zeggen dat het ook altijd waar is. Het verwijt dat de spelling door de Taalunie tot een opzoekspelletje is geworden, suggereert dat je vroeger minder moest opzoeken. Dat die gedachte onjuist is, willen we illustreren met twee voorbeelden.

Neijt en Van Tiel voegen bij hun artikel een tabel 'soms dit, dan weer dat' met acht paren 'ogenschijnlijk dezelfde soorten woorden'. Ze suggereren daarmee dat de ogenschijnlijke inconsequenties het gevolg zijn van de 'verregaande regeldrift' van de Taalunie.

Maar van de achttien woorden in de tabel worden er tien nog altijd gespeld volgens de Woordenlijst van 1954 en zes ontbraken daarin. Er zijn twee veranderingen ten opzichte van 1954 en twee ten opzichte van 1995. Eén daarvan is het woord *o-benen*, dat *O-benen* is geworden als gevolg van een nieuwe regel. Die regel vloeit regelrecht voort uit klachten over het gebrek aan systeem in de vorige Woordenlijst bij samenstellingen van het type losse-letter-plus-woord: *a-kant*, *g-sleutel*, *L-kamer*, *o-benen*, *T-balk*, *X-chromosoom*. Soms hoofdletter, dan weer kleine letter.

De nieuwe regel luidt: als de losse letter een vorm of een rangorde aanduidt, dan schrijven we een hoofdletter. Dus *L-kamer*, *T-balk*, *X-chromosoom* blijven onveranderd met hoofdletter, en *o-benen* worden volgens dezelfde logica *O-benen*. Dat sluit zo dicht mogelijk aan bij de praktijk en maakt het mogelijk dat taalgebruikers in toekomstige, vergelijkbare gevallen zelf de correcte schrijfwijze kunnen vaststellen. De regel had inderdaad nog eenvoudiger gekund, door altijd voor een kleine of juist een hoofdletter te kiezen, maar dat had meer veranderingen opgeleverd in gangbaarder woorden. We hadden dan *t-shirt* moeten leren schrijven, of *F-sleutel*.

Het onderscheid maken tussen 'Groot Dicteefouten' en 'gewone spelfouten', en uitmaken welke kennis aan welke leeftijdsgroepen moet worden aangeleerd, is niet de zaak van de Taalunie, maar van het onderwijsveld

Veel mensen, met name in het onderwijs, vinden dat onze taal nu vooral gebaat is bij rust op het spellingfront

Aidsbesmetting en btw-tarief

Ons tweede voorbeeld betreft een veel grotere groep van woorden, waarvan vele ontbreken in de Woordenlijst en die toch opgeschreven en liefst correct gespeld moeten worden: samenstellingen met een afkorting. Vaak, maar niet altijd gaat het om nieuwe woorden. Sinds de afdeling personeelszaken in veel bedrijven wordt aangeduid met *human resources*, is de afkorting HR/H.R./h.r./hr in omloop. Ketels voor centrale verwarming hebben tegenwoordig allemaal een hoog rendement en heten dus HR-ketels/H.R.-ketels/hr-ketels. Hoe schrijf je zo'n afkorting en hoe maak je er samenstellingen mee? Universiteiten leiden tegenwoordig bachelors en masters op. Hoe schrijf je BaMA-structuur/BAMA-structuur/bama-structuur/bamastructuur?

Wie vergeefs de spelling van zo'n woord opzocht in de Woordenlijst, ging op zoek naar een regel. Die was er niet. Je kon dan uitkijken naar analogieën. In de Woordenlijst van 1995 stonden deze vergelijkbare gevallen (in de Woordenlijst van 1954 ontbraken ze nog allemaal): *aids-besmetting*, *BTW-tarief*, *CAO-akkoord*, *hifi-installatie*, *horecabedrijf*, *pincode*, *remslaap*, *tv-kijken*. Welke niet-gespecialiseerde taalgebruiker vindt daar een logica in?

Geloof het of niet, maar elk jaar vinden tientallen mensen zo'n kwestie belangrijk genoeg om aan een taaladviesdienst voor te leggen. Vragen die binnenkwamen via <<http://taaladvies.net>> lagen op tafel bij de Werkgroep Spelling van de Taalunie, die de Woordenlijst 2005 voorbereidde. Daarin zijn nu wel antwoorden te vinden: schrijf alleen hoofdletters als daar een speciale reden voor is (bijvoorbeeld eigenaam) en schrijf alleen een streepje als daar een speciale reden voor is (bijvoorbeeld de afkorting wordt niet als woord uitgesproken, maar als reeks afzonderlijke letters, of er ontstaat een klinkerbotsing). Dus: *aidsbesmetting*, *bamastructuur*, *horecabedrijf*, *pincode*, *remslaap*, *btw-tarief* (losseletteruitspraak *btw*), *cao-akkoord* (losseletteruitspraak *cao*), *hifi-installatie* (klinkerbotsing), *tv-kijken* (losseletteruitspraak *tv*), *hr-ketel* (losseletteruitspraak *hr*), *hr-manager* (losseletteruitspraak *hr*), *AMC-directie* (eigenaam en losseletteruitspraak).

We zeiden het al: de gemiddelde taalgebruiker hoeft deze regels niet te kennen. Als correct spellen belangrijk

was, dan zocht hij deze woorden op en dat doet hij vandaag nog steeds. Zijn winst is dat elk woordenboek met het Keurmerk nu dezelfde spelling zal voorstellen.

Conclusies

1. Wat al te gauw 'de nieuwe spelling' wordt genoemd, gaat eigenlijk om aanvullende regels die de meeste taalgebruikers niet hoeven te kennen. De leerbaarheid van deze detailregels is maar voor zo'n kleine doelgroep relevant dat de Werkgroep Spelling er terecht naar gestreefd heeft om aan te sluiten bij de bestaande praktijk. Het nadeel is dat de regels niet eenvoudig zijn, het voordeel is dat ze in de meeste gevallen aansluiten bij wat we spontaan aanvoelen als de correcte spelling.
2. De Taalunie heeft niet de beginselen van Te Winkel overboord gezet.
3. De aanvullende regels voorzien in een aantoonbare behoefte.
4. Het grote voordeel van de herziening van 2005 is dat naslagwerken elkaar niet meer tegenspreken en dat opzoeken vaker tot de vondst van het opgezochte woord leidt, doordat een waslijst aan naslagwerken het Keurmerk Spelling draagt.
5. Veel mensen, met name in het onderwijs, vinden dat onze taal nu vooral gebaat is bij rust op het spellingfront. De Taalunie staat daar volledig achter en de verantwoordelijke bewindslieden hebben al aangegeven dat de spelling in 2010 niet herzien wordt. Als al mocht blijken dat er nog wensen of behoeften over de spelling van het Nederlands bestaan, dan zal de Taalunie in een vroeg stadium peilen hoe breed die gedeeld worden en hoe groot het draagvlak is voor een bepaalde oplossing. ■

LITERATUUR

Tiel, B. van, & Neijt, A. (2008). Zorg voor een leerbare spelling. *Levende Talen Magazine*, 95(7), 7–11.

NOOT

Ludo Permentier is de auteur van de Leidraad in het Groene Boekje en medewerker communicatie bij de Nederlandse Taalunie. Rik Schutz is projectleider spelling bij de Nederlandse Taalunie. De tekst van de *Technische Handleiding Spelling*, de brontekst voor de Leidraad en andere publicaties over spelling die het Keurmerk Spelling dragen, staat vanaf april 2009 op <<http://taaluniversum.org/spelling>>.